

Il patriziat dal temp da la Veglia Republica

Furmaziun, premissas e consolidaziun, part 1

■ Il term patriziat designescha famiglias che monopoliseschan sin basa da lur naschientscha, da tschenta-ments u da disa ils mandats en ils cus-segls da citad ed ils uffizis administrativs suprims. La participaziun da classas burgaisas a la regenza ed a l'administraziun publica pretendeva ina disponibladad temporara ed ina ferma basa economica. En il temp medieval tardiv ha il patriziat sviluppà ina tendenza da sa definir tenor il stan da naschientscha ed è sa serrà idealmain e giuridicain envers novizs. Il patriziat è stà per las corporaziuns communalas republicanas fin viaden il 19avel tschientaner ina furma tipica da la furmaziun da l'elita.

La furmaziun da novas elitas en il temp medieval tardiv

La noblezza bassa (noblezza pitschna, chevaliers) furmava in agen stan en la Rezia dal temp medieval tardiv. Ella sa cumponiva en emprima lingia dals ministerials da l'investgieu da Cuiira, plinavànt da la servitid da las abazias da Mustér e Faveras e dals signurs territorials seculars, vul dir da l'aristocrazia auta e dals libers da noblezza.

Il passadis tranter las gruppas socialas eran fluctuants. Tranter ils exponents da schlattas aristocraticas e burgaisas existivan relaziuns reciprocas (*connubi*). Malgrà sia qualitat (corporativa) da stan, n'era la noblezza bassa betg in circul da persunas clerain serrà. Pliaras schlattas da la noblezza bassa derivavan apparentamain da nobles, per exempel ils Aspermonts, Haldensteins, Juvaltas, Übercastels e Grünenfels. Era vers il terz stan (il pievel cumin) è la noblezza bassa sa demussada averta socialmain. En la Val Müstair per exempel ha l'investg fatg enturn il 1400 dad umens bainstants, cunter pajament, ministerials e derschaders; il 1427 ha il cumin empruvà d'impedir questa pratica.

Ultra dal servetsch militar consistivan las prestaziuns dals ministerials als signurs territorials en la represchentaziun ed intermediaziun da la signuria vers il terz stan. Sco administratur e derschaders dals signurs feudals eran els mintgamai era supstant d'associaziuns da bains. Da talas derivan en numerus cas vischnancas ch'èn daventadas autonomas suenter la dissoluziun da la signuria feudala. Uschia han ils ministerials cuntanschi ina posiziun dubla. Els na cumparevan betg pli suletamain sco funcziunaris signurils, mabain era sco represchentants da las vischnancas. A medem temp èn ils represchentants da stans betg aristocratic, vul dir ils purs

Chastè Planta-Wildenberg a Zernez – sedia da famiglia tranter il 14avel ed il 19avel tschientaner.

gronds u ils burgais da la citad, avanzads en posiziuns occupadas fin qua da famiglias da la noblezza bassa. En ils territoris da l'investgieu, nua che entiras valladas vegnivan administradas anc en il 14avel tschientaner da chastellans e d'avugads ministerials, han occupà en il decurs dal 15avel tschientaner pli e pli umens dal stan puril ils pli auts uffizis en vischnancas e vischinadis. Senza conflicts directs han els stgatschà successivamain ils ministerials. Da las famiglias originaras da la noblezza bassa cun ina tradiziun che gieva per gronda part enavos sin il 13avel tschientaner ha mo stgars in terz survivì il 14avel tschientaner e mo in tschintgavel da quellas ha occupà ina posiziun dominante en la societad era durant il temp modern tempriv.

La renovaziun da la classa dirigenta è ida temporamain a pèr cun l'eliminaziun dals signurs territorials. In passadi direct da la pussanza da las davosas schlattas noblas (*nobiles*) a la nova elita sa lascha dentant observar mo en singuls cas, per exempel en ils dominis sursilvans dals conts de Sax-Mesau, nua che famiglias originaras da la noblezza bassa u purila cumparan gia baud sco veritabels signurs territorials: ils Lumerins/Lumbreins, Monts e Capols. Sco successurs legals dals vegls signurs territorials èn s'establids era ils investgs da Cuiira, ils conts habsburgais en il Tirol e la schlatta nobla milanaisa dals Trivulzios.

Las premissas da la moda da viver nobla

La predominanza politica sa basava sin pussanza reala, betg sin privilegis legals. Ils burgais che sa prestavan in stil da viver aristocratic ed in signuradi vegnivan reguardads suenter 30 fin 50 onns sco nobels. Ils criteris per distinguer las classas socialas, vul dir per assegnar singuls individis u famiglias ad ina classa determinada, eran surtut il possess, la pussanza e la reputaziun. Il possess e las entradas da famiglias dirigentas sa basavan sin trais pitgas: sin il possess ertà, sin ils bains feudals e sin ils pegns, las pensiuns (annatas da prinzijs) u las entradas d'uffizis – per regla ina cumbinaziun da quels. Ultra da quai profitavan ins natralmain era da l'occasiun da far fashentas da cumpras, barats e credits. Uschia cumparan per exempel ils Capols/Capauls da Flem en la segunda mesad dal 15avel tschientaner sco possessurs d'agens bains (oravant tut en Surselva), proprietaris da la duana a Glion, magistrats e vasals staziunads en differents territoris da l'investgieu da Cuiira e pensiunaris austriacs e milanais. En pli cumpravan, barattavan ed emprestavon els giachoms e tschains da furs. Ils medems musters pon ins observar era tar famiglias en autras regiuns, per exempel tar ils Plantas e Salis.

In'excelenta pussaivladad per mantener ed engrondir il possess, ma era per creschentar il renum, era la maridaglia en famiglias noblas e bainstants. Parentadas

pliras giadas eran las famiglias da la noblezza bassa en ils anteriurs dominis dals de Sax en Surselva (per exempel ils Monts, Lumerins e Capols). Ellas sa maridavan era en famiglias ministerialas episcopalas parentadas ina cun l'autra. Circuls matrimonials pli stretgs cumpigliavan la noblezza bassa da la Bergiaglia (Castelmur, Prevost, Salis e Stampa) u las schlattas domiciliadas a Tavau (Beeli, Nigg, Hug, Güler). La parentella era, en sia totalità, in dals criteris ils pli impurtants per la furmaziun da gruppas da stans. Pussanza politica cuntanschev'ins surtut cun servir ad in signur u occupar uffizis impurtants. Per daventar avugà u mastral – u tras disposiziun dal signur territorial u tras elecziun dal cumin – stuev'ins avair ina relaziun stretga cun il signur u esser enragischà en la societad locala. Questas duas premissas na stuevan betg sa cuntradir: ils uffizians giugavan er ina rolla intermediatura tranter il suveran ed ils subdits.

En la pratica era l'occupaziun d'uffizis colliada stretgamain cun la tradiziun famigliara, uschia che blers uffizis vegnivan assegnads per uschè dir tras ierta entaifer singulas famiglias. Decisiva era probablamain la reputaziun sociala colliada cun il renum dal candidat per in uffizi. Il possess ertà gidava quel ad accumpir ulteriuras pretensiuns, per exempel ad esser disponibel (factur da temp) ed a cuvrir ils custs da represchentaziun necessaris (factur material).

L'exclusività sociala d'uffizis e dignitads valeva era per la carriera clericala pli auta: dals investgs da Cuiira na derivava fin la mesad dal 16avel tschientaner gnanc in d'ina famiglia retica dal stan ministerial u burgais. Commembers da la noblezza auta u bassa avevan in access privilegià a las plaivs dal chapitel catedral.

Betg part dals uffizis spirituals fascheva il notariat, cumbain che quel pretendeva intgina scolaziun ed era avert er als spirituals. El era derasà en las vals meridionalas ed a l'intern da la Lia da las Diesch Dretgiras prendeva l'investg influenza sin l'occupaziun da quel. L'access a quest uffizi – apparentamain da pouca impurtanza politica – aveva facilità l'ulteriura ascensiun a tschertas famiglias en l'Engiadina (Bifrun, Jecklin, Juvalta, Pol, Raschèr, Travers e Mohr) ed en la Bergiaglia. Per finir pon ins observar che l'elita politica aveva a medem temp era la predominanza militara.

Il prestige d'ina famiglia dominante s'exprimiva en simbols da status. Tar quels tutgavan il sigil e la vopna. Il possess d'in agen sigil pussibilitava la testimoniància – en funcziun uffiziala – da documents per terzas persunas. Ina tala demananza mandataria signifitgava in augment da l'atgna reputaziun.

Ils objects da represchentaziun ils pli impurtants eran las chasas d'abitar luxuriosas. A quellas appartegnevan las residenzas uffizialas dals administratur dals signurs territorials sco era las chasas da crap solidas, erigidas da las famiglias da la noblezza bassa. En il temp modern tempriv s'acquistavan las famiglias dominantas gugent vegls chastels feudals. Il num melodius d'ina miraglia mez scrudada s'adattava adina bain sco predicat da noblezza.

La fasa da consolidaziun dal temp da la Republica da las Trais Lias

Dapi la sava dal 15avel al 16avel tschientaner èn sa transfurmadas las stirpas dals notabels (*honores*) dal stan da professiun e possess en quel da naschientscha. Il patriziat monopolisava funcziuns suprims (chous-lia, mastrals, uffiziers, mess) e viveva da pensiuns estras sco era da fashentas cun chapital e sold. Cun la conquista da las Terras subdits il 1512 èn s'avertas novas carrieras (gubernatur, vicari, podestat, cumissari, landfoct a Maiavilla) e la reuniun da las Trais Lias en la Republica ed ils Artitgels da Glion dal 1526 (destituiziun da l'investg da Cuiira sco signur territorial feudal) han rinforzà il stan dals magistrats che sa definiva tras il servetsch statal. Las gruppas dirigentas èn sa sviluppadas tenor facturs politics ed economics locals.

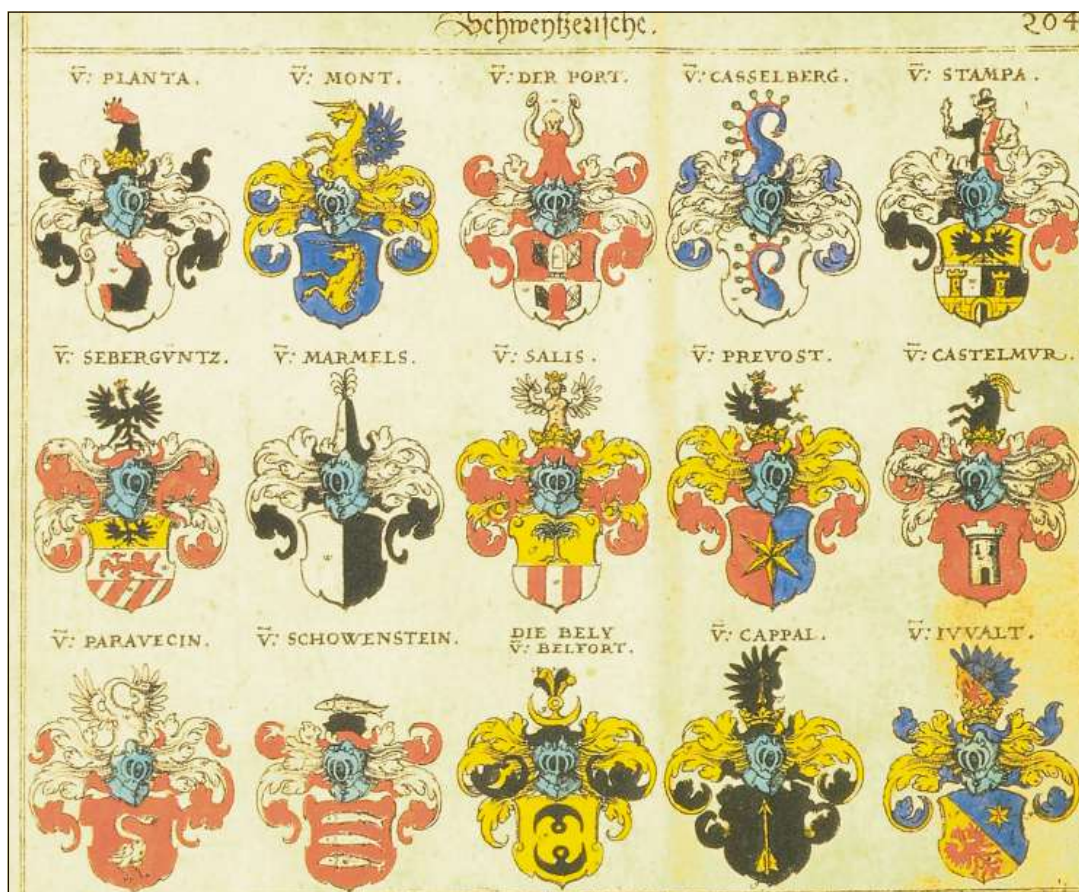
Hans Capol en sia funcziun sco mastral da la Val Schons (1603).

La qualitat corporativa da la signuria republicanica sa fundava sin l'imitaziun da la moda da viver aristocratica. Ins acquistava titels da noblezza e brevs da vopnas e redigiva cudeschs da famiglia che glorifitgavan las ovras e la derivanza dals perdavants. La signuria da la Republica da las Trais Lias sa distingueva en plirs regards dal pievel cumin. Grazia a ses possess funsil ed a sia ritgezza n'aveva ella betg da s'occupar da la lavur agricola (exequida da fameglia e migiurs), ma pudeva viver da rentas e tschains; a quels s'aggiuntavan solitamain anc ulteriuras entradas, per exempel dals affars internaziunals cun servetschs mercenars. Il stil da viver dals signurs era marcà d'in luxus particular, visibel en la cultura da construir e d'abitar. Els devan era pais ad ina cultura averta al mund ed a la furmaziun. Fitg central per il renum d'ina chasa era dentant la pussanza politica acquistada tras l'occupaziun dad auts uffizis.

Adolf Collenberg

Lexicon Istoric Retic

Il LIR cumpiglia bundant 3100 artitgels (geografics, tematics, artitgels da famiglias e biografias) davart l'istorgia grischuna/retica e la Rumantschia. Editura: Fundaziun Lexicon Istoric Svizzer; versiun online: www.e-lir.ch; versiun stampada: www.casanova.ch u en mintga libreria.

Ina part da la noblezza grischuna en il cudesch da vopnas da Siebmacher (entschatta dal 17avel tschientaner).